

Östhammars kommun

Medborgarförslag

Förslagsställare

<i>Namn</i>	<i>Adress & telefon-nr</i>
Monica Wänéus	Svarvaregatan 5, Östhammar, 073-352 13 33
Helena Ericson-Wik	Ulriksgratan 51, Östhammar, 0173-127 92
Torben Gille	Sydvästra Grängsgatan 21, Östhammar, 0173-216 90
Per Ingemarsson	Bodagatan 10, Östhammar, 0173-103 88
Siv Landström	Södra Tullportsgatan 13, Östhammar, 0173-123 49

Förslaget i korthet

Medborgargrupp för gamla Societetshuset i Östhammar vill arbeta för ett bevarande av det gamla Societetshuset och den kulturhistoriskt värdefulla fastigheten som "badanstalt" och utifrån det skapa en stark varumärkesidentitet och unik skärgårdsdestination.

Beskriv och motivera ditt förslag

Östhammar och Öregrund är två gamla städer som kan uppvisa tidstypiska och traditionspräglade stadsbilder. Det är stadsmiljöer som är skapade av städernas geografiska läge och är knutna till ekonomiska faktorer d.v.s. sjöfart, handel, fiske, hantverk och badgäster. Östhammar har sin gamla affärgata bevarad med handlarnas trähus och sjöfronten bär än idag spår av svunnen roslagskaraktär genom sjöboddar, hamnmagasin, husen på Södra Tullportsgatan och Kvarngatan, broarna mot badhusholmen och det ståtliga Societetshuset i trä etc. Dessa delar av staden har stor betydelse för östhammarsborna liksom för turist- och besöksnäringen.

Gamla Societetshuset är således en del av en sammanhängande kulturhistorisk värdefull miljö och bör bevaras för kommande generationer och huset berättar om Östhammars sociala och ekonomiska historia. Genom att badgästerna hyrde rum hos östhammarsborna och gjorde inköp hos stadens handlare så tillfördes kapital till staden som bidrog till att badhus och societetshus byggdes och att privatpersoner kunde bygga till och om sina hus för att anpassa dem till inhyssning av badgäster m.m.

Badgästnäringen har sin egen specifika historia och bör utnyttjas inom dagens turistnäring. Till dess historia hör Boda källa som enligt uppgift ska rustas upp framöver. Badgäster liksom många dåtida östhammarsbor vandrade till källan för att dricka av det då ansedda välgörande vattnet. Ingrid Schram har berättat att hon som barn och ung kvinna vandrade dit med sin far och syster om kvällarna. De hade med sig varsitt senapsglas för att kunna dricka ett glas vatten vid källan.

Östhammar är en ort i utveckling. Sjötorget har redan fått en ansiktslyftning och har blivit en trevlig mötesplats och nya bostäder planeras o.s.v. Förnyelse av en stad är viktig, men man ska för den skull inte glömma det som varit, utan se värdet i det gamla och hitta en god balans mellan gammalt och nytt som gynnar människor som bor här och som kan vara kommersiellt gångbart i turistsammanhang. Den genuina gamla stadsmiljön har stort värde som besöks- och turistmagnet båda lokalt, regionalt och internationellt.

Medborgargruppen anser att Societetshuset har stor potential som bygdegård, ytor för mindre företagsenheter/butiker och med någon form av matutbud som restaurang eller pittoreskt kafé eller dyl. Huset ska användas och fyllas med aktiviteter och med möten över generationer och kulturer. En framtida önskan är också ett uppförande av det s.k. kallbadhuset på badhusön.

Vi tänker oss ett nytt hotell på området med rötter från den gamla Societets- och badanstaltsmiljön med tidstypisk park. Det kan t ex införlivas intill den gamla tidtypiska parken i det sydvästra hörnet där "lottastugan" finns idag.

Turistnäringen bör naturligtvis ha huset som mål vid stadsvandringar kring de anrika hantverkarkvarteren etc och kan tillsammans med kommunen utnyttja huset som stads- och turistnäringprofil.

Vid en upprustning av byggnaden skulle den möjlighet som funnits tidigare kunna prövas d.v.s. staten skjuter till 50%, kommunen 30% och den återstående 20% genom ideellt arbete.

Historia och återvinning är vinnare i dagens samhälle, det är tydligt i andra delar av Europa och världen i stort. Ingen vill besöka en ort utan historia och genuina fysiska attraktioner.

Unika bevarade historiska kulturmiljöer lockar till sig besökare och genom det uppnås en starkare marknadsposition. Östhammar måste satsa på dessa miljöer för att bli ett attraktivt besöksmål och för att på sikt bli en ort med tillväxtpotentialer.

Östhammar ska bli en unik skärgårdsdestination med sitt vackra gamla Societetshus med spirande torn – en byggnad som tjänar som både land- och sjömärke. Kustorterna Östhammar och Öregrund kan tillsammans bli starka som genuina gamla badortsstäder.

Societetshuset - Östhammars varumärke

Medborgargruppen avser att väcka den gamla Bygdegårdsföreningen till liv i januari 2013 och söker för närvarande privata investerare och andra finansieringsmöjligheter. Östhammars centralort saknar en trivsamt samlings- och föreningslokal.

Bilder av gamla vykort bifogas för att visa på potential som är möjlig än idag.

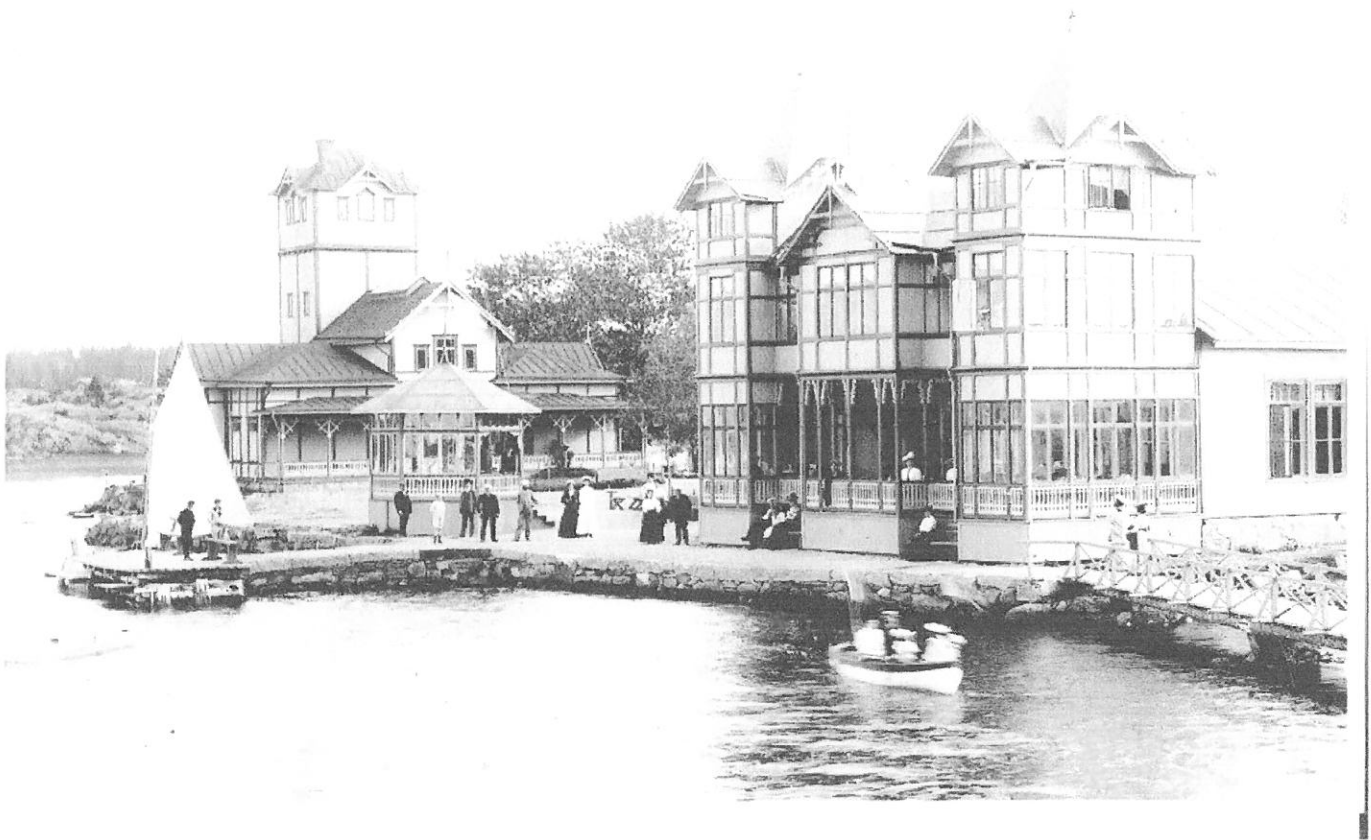
Underskrifter

Namn och datum

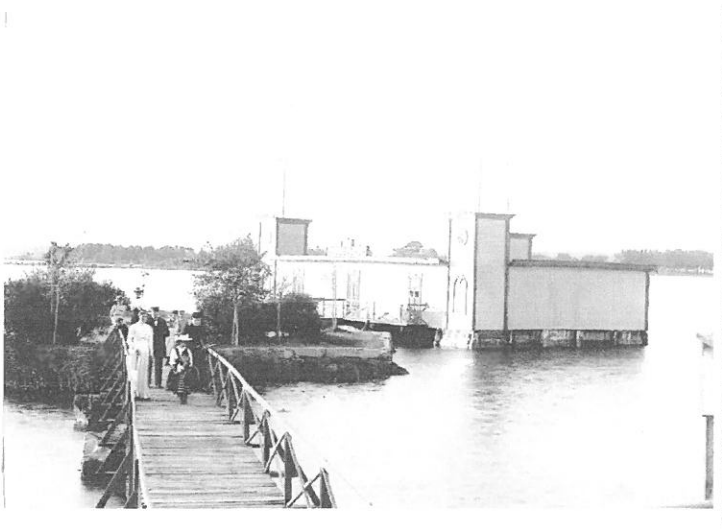
2013-01-14

Emilia Dänérus
Helena Ericson-Wille
Torbjörn

Per Ny
Siv Lundström

Societetshuset i sin glans dagar med nybyggda torn år 1907. Foto Julia Blom från Torbjörn Forsmans arkiv.

Kallbadhuset, byggt år 1894.

Foto ca år 1900 av Julia Blom från Torbjörn Forsmans arkiv.

Det ursprungliga Societetshuset byggt år 1885.

Foto år 1899 av Julia Blom från Torbjörn Forsmans arkiv.

Badortsliv i Östhammar

Bad är hälsa, heter det, och på 1870-talet blev det modernt att resa till badort på sommaren. Det drog en förändringens vind genom landet. Industrier anlades, järnvägar byggdes. Det kom mera pengar i omlopp och det kom till en medelklass, som nu fick råd att spendera pengar även på fritid.

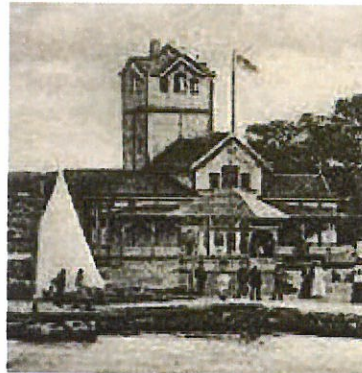
På många ställen i landet satsades det på kurorter - platser där man kunde bada kallbad eller a medicinska bad, förströ sig i största allmänhet och bygga upp sina krafter.

Även i Östhammar började man fundera på att anlägga en badanstalt. 1882 bildades Östhammars Badhus AB med staden som största aktieägaren och apotekaren A Wingård som den drivande kraften under de första åren.

Byggdes varmbadhus och societetshus

Vid Lorentzholm bygges ett varmbadhus och ett par år senare ett societetshus. En musikpaviljong kom till, en badhuspark anlades så småningom och det gamla kallbadhuset ersattes med ett nytt.

Badanstalten lät trycka ett reklamprospekt där stadens ljuvlighet prisades: Så här stod det i prospektet:

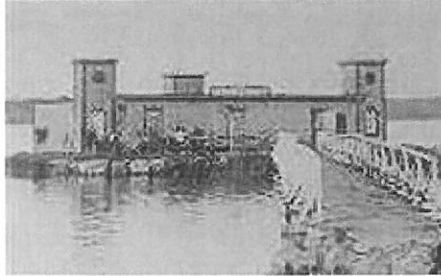
"Östhammars Havsbadanstalt är belägen på en i den täcka Östhammarsfjärden utskjutande udde, invid men ändå utanför stadens bebyggda område. Östhammar ligger invid ovannämnda havsfjärds östra strand och har ett synnerligen friskt och sunt läge". Efter ytterligare berömmande ord om omgivningarnas naturskönhet och det behagliga kustklimatet berättades det om att landsvägarna var jämna och hårda som cement och tillhörde landets bästa velocipedvägar.

Prospektet trycktes i stor upplaga och därtill annonserades det i tidningarna i Stockholm, Uppsala, Gävle och man gjorde vad man kunde för att locka dem som bespetsade sig på en billig och rofylld semester eller som önskade kurera sig från olika sjukdomar.

Det fanns fast anställd läkare och det nya varmbadhuset kunde erbjuda alla de slags bad, som då ansågs hälsosamma. Det var gyttjebad, tallbarrsbad, kolsyrebad, ångbad, inpackningar och senare också elektriska ljusbad. Det blev mycket att stå i för baderskorna Geta och Kasimira.

Barfotamarsch till Boda källa

Badanstalten kunde också erbjuda brunnsdrickning. Det hade visat sig att den närbelägna Boda källa hade minst lika radioaktivt vatten som den berömda i Porla, och radioaktivitet ansågs som något mycket nyttigt på den tiden.

På morgonen samlades badgästerna och tågade sedan barfota under badläkare Bergs ledning bort till Boda källa. Där höll doktorn sedan en morgonbetraktelse

innan grosshandlarna och östermalmsfruarna fick sin hälsodryck. (Bilden visar kallbadhuset".

Man kan väl tvivla på att gyttjebad och tallbarrsbad medförde några mirakulösa tillfrisknande. En bondgumma, som skrivit in sig för att bli behandlad för sin reumatism, märkte ingen förbättring. Hon ilsknade till och klagade för doktor Berg.

Doktorn undrade då om hon deltagit vid dagens morgonbön och lyssnat till vad han hade sagt om Job. Då blev gumman riktigt arg och fräste:

"Jobb och jobb. Här kommer doktorn och pratar om jobb och jag som har så mycket jobb därhemma som väntar!"

Badgäster kom, mest från Stockholm och Uppsala, och badkamrern fick fullt upp att göra med att anvisa rum och stugor.

Både varmbadhuset och societetshuset var byggda i oscariansk snickarglädje och målade i östhammarsgult. Societetshuset hade en veranda, som vette ut mot fjärden. Där fanns också societetssalongen med tidningar, pianola och en servering, som så småningom utvecklades till badhusrestaurang.

Direktion för nytta och nöje

Till den tidens badsocietyet hörde också en direktion för nytta och nöje. Badgästerna valde ledamöterna. Denna kommitté var något mycket viktigt i den tidens badortsliv. Det var nämligen den som skulle ansvara för badgästernas förströelse, och med tanke på stadens då obefintliga nöjesliv så var det fråga om en ansvarsfull befattning.

Visst gjorde badhusdirektionen en hel del för badgästernas förströelse. Den ordnade med musikunderhållning. På kvällarna spelade en orkester från musikpaviljongen.

Tillsammans med direktionen för nytta och nöje ordnades också danskvällar i societetshuset. I mitten av 1880-talet bildades det för en mässingssextett i Östhamm, och den spelade då i societetshuset på danskvällarna.

Det hände också att badgästerna satte upp någon teaterpjäs och vid premiären blev föreställningen då

ett extra nöje inte bara för badgästerna utan även för östhammarsborna.

I övrigt kan man nog säga att badortslivet i Östhammar var tämligen stillsamt. Då och då ordnades det utflykter i lövad skrinda, inte sällan till Forsmark eller Öregrund. Ibland arrangerades kvällsturer med ångslupen "Tärnan" ut i skärgården.

Man skall komma ihåg att man på den tiden inte var bortskämda när det gällde förströelser. Att sitta på en bänk i månskenet och se ut över fjärden och lyssna till en militärorkesterns toner var något minnesvärt, likaså att göra en skärgårdstur med ångslup medan dragspelets toner klingade ut över vattnet.

Blev en uppryckning för hela staden

Grundandet av badanstalten kom att betyda en uppryckning för staden. Uthyrandet av rum och stugor blev en välkommen extrainkomst för stadsborna. Badgästerna var kräsna, och detta kom i sin tur betyda en uppsnyggning av gårdarna och anskaffandet av nya möbler.

Förmodligen bidrog också tillströmningen av badgäster till att göra ångbåtstrafiken lönsam. Man kunde ju ta sig till Östhammar med tåg och hästskjuts, vilket var snabbare än tolvtimmarsresan med båt, men båten var det mest praktiska färdssättet då den tidens badgäster släpade med sig berg av bagage.

Själva badanstalten gick trots all reklam aldrig med vinst. Trots detta drevs verksamheten ända fram till andra världskriget i mer eller mindre ursprunglig form. Trots de ekonomiska problemen med själva driften så var dock Östhammars Havsbadanstalt en lyckad satsning. Stadsborna fick extrainkomster, det blev liv och rörelse i staden på somrarna och stadens affärsmän såg med välbehag hur omsättningen ökades.

Tillbaka

Societet och societetshus

är man hör ordet societet tänker man på överklass. Nu betyder emellertid ordet societet sällskap i betydelsen förening. Badsocietet var helt enkelt ett annat ord för badsällskapet. Societetshuset var badgästernas föreningslokal, eller, med modernt språkbruk, deras klubblokal.

Det var inga grevar och baroner, som trängdes på den smala gångbron till Kallbadhuset, det var mest solid medelklass, personer, som hade tillräckligt med pengar för att kosta på sig en skön sommarvistelse på en annan ort, eller som kom för att vårda sin hälsa. Många hade sådana yrken att de kunde ta sig ledigt några sommarveckor.

Östhammars Tidning brukade publicerade inskrivningslistor på nya badgäster. I dem finner man många lärare, akademiker och utövare av fria yrken och en del pensionärer, t ex officerare. Fria yrken var också väl representerade, bl a journalister och teaterfolk från Stockholm. Påfallande många östhammarsbor skrev också in sig.

De flesta lite mer långväga gästerna kom från Stockholm, åtskilliga från Uppsala, en del från Gävle, men ganska få från de övriga norrländsstäderna.

Långt ifrån alla badgäster tillhörde i strikt mening badsocieteteten. Alla som ville använda sig av badanstaltens tjänster hade att betala en inskrivningsavgift. De, som också ville besöka Societetshuset, dess läsrum och verandor, fick betala ett tillägg, societetsavgiften. Egentligen var det väl de, som var den egentliga badsocieteteten.

1911, som var ett av badanstaltens bästa år, var 400 personer inskrivna, av dem hade bara hälften betalat societetsavgift.

Societetshuset var från början en ganska enkel byggnad med två stora salar och ett kök. Den ena salen blev badrestaurangen, den andra societetssalongen. Här fanns ingen lyx. Inredningen bestod av en mängd bänkar med eller utan ryggstöd. Där kunde publiken sitta när det var kvällsunderhållningar med sång eller uppläsningar. Skulle det sedan bli dans rövdes bänkarna bort och man fick ett stort dansgolv.

Det fanns också en pianola - ett litet piano - ett brädspelsbord, och väggarna pryddes av en svensk flagga, ett porträtt av Oscar II och en stor akvarell över gamla Östhammar, som skänkts av en konstnärlig badgäst

1907 skedde en tillbyggnad vid sjösidan, en

trevåningsbyggnad med tre torn. På nedre botten blev det en veranda, där badgästerna kunde sitta och titta ut över fjärden, i nästa våning lärum med Östhammars Tidning och dagstidningar från Stockholm, Uppsala och Gävle och förmodligen också någon av den tidens veckotidningar. Här fanns också brädspel av olika slag. På översta våningen fanns en damtoalett och ett personalrum.

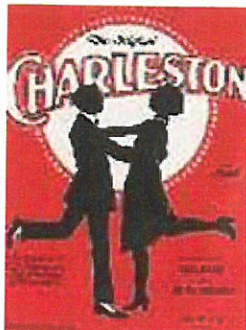
Senare kom societetshuset fungera som skola vintertid. Byggnaden finns kvar än i dag, även om de gamla glasverandorna nu har täckts med träpaneler.

Varje år valde badgästerna en direktion för nytta och nöje, som skulle ordna med förströelse och nöjesliv för badgästerna. I många år var operasångaren Max Strandberg den drivande kraften i direktionen. Det var då han som såg till att det blev många festkvällar i societetssalongen. Ibland fanns det kända artister bland badgästerna, inte sällan musiker eller teaterfolk från Stockholm. Därtill fanns naturligtvis badgäster med dolda talanger, direktionen för nytta och nöje letade upp dem och lät både dem och de kända stockholmsartisterna visa sina talanger vid någon kvällsföreställning. Man ordnade också utflykter. Det kunde vara utflykter med lövad skinda till Öregrund eller Forsmark,, ibland kanske en tur med ångslup till Grisslehamn.

Under denna tid anordnades det många musikalisk-dramatiska soareer, kvällsunderhållningar med en blandning av musik, tablåer, uppläsningar och annan förströelse.

Det kunde vara en operasångare, som sjöng arior, en skådespelerska, som agerade i en teatersketch, kanske dansande småflickor som tränats av någon danspedagog eller en känd musiker som trakterade pianolan. Några gånger gjorde Delsbostintan bejublade framträdanden och ett par gånger kom lektorn och författaren N P Ödman från Öregrund - han var badgäst där - och höll ett föredrag.. De var också mot entré öppna för allmänheten och Societetshuset kom därför att fungera som ett något av ett kulturhus - något som ju Östhammar saknar i dag. Östhammarsborna fick här tillfälle att se och lyssna till aktörer från både Operan och Dramaten i Stockholm och musiker, som gjort bejublade turneer ute i Europa - sådana, som annars aldrig skulle ha kommit på tanken att framträda på en avlägsen plats i Upplands utmarker.

Det hölls naturligtvis också åtskilliga dansaftnar, vissa år tre gånger i veckan. Vid förrförra sekelskiftet var det smäktande wienervalser, på tjugotalet steppades det och dansades charleston).

Någon gång blev det också maskerad. Då fladdrade fjärilar och flugor fram längs stadens gator och det blev bal med ett brokigt och fantastiskt kostymerat sällskap i societetssalongen.

Man var också med sin tid. När Stockholmsolympiaden hölls 1912 så var kommittån alert och ordnade en barnolympiad med grenar som säckkapplöpning och springtävling i snäva kjolar. Det som utmärkte den olympiaden var att alla deltagare fick pris - så var det ju inte i Stockholm.

Apropå olympiaden så sportades det också. På en gräsmatta i parken fanns en utmärkt lawntennisplan. När det gällde segling fanns det ofta tillfälle till att titta på spännande kappseglingar ute på fjärden. Östhammars Segelsällskap hade kommit till under badanstaltens första tid, och klubbens många regattor följdes av badgästerna med spänning och intresse. Badanstalten hade också två segelbåtar och ett par roddbåtar, som kunde hyras av badgästerna. En del passade nog på och gjorde en liten roddtur på den lugna Östhammarsfjärden. Kanske sökte de upp någon inbjudande vik och tog ett bad eller plockade upp vad som fanns i matsäckskorgen.

Tillbaka